

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

روز: شنبه

مصادف با: ۲۱ جمادی الثانی ۱۴۳۶

ادامه بررسی ثمره ششم

بیان شد بسیاری از فقهاء و اصولیون فساد ضدّ عبادی را از ثمرات مبحث ضدّ دانسته اند و بعضی مانند محقق خراسانی «رحمة الله علیه» تنها همین ثمره را به عنوان ثمره مبحث ضدّ ذکر می کنند، ولی بسیاری از آنها مانند شیخ بهایی، محقق نائینی، محقق اصفهانی، امام و محقق خویی «رحمة الله علیهم اجمعین»، ثمره بودن آن را برای مسأله ضدّ قبول نداشته و هر کدام در جهت عدم پذیرش آن شیوه خاصی را در پیش گرفته اند. بیان محقق نائینی «رحمة الله علیه» به همراه نقد آن گذشت و به این نتیجه رسیدیم که انکار این ثمره به بیانی که ایشان مطرح فرموده و اعظامی مثل محقق خویی و حضرت امام «رحمة الله علیهما» نیز تایید کرده اند، موجه و مبرهن نیست. در ادامه به ذکر دیگر بیانات و نقد و بررسی آنها خواهیم پرداخت.

بیان محقق اصفهانی «رحمة الله علیه»

محقق اصفهانی «رحمة الله علیه» در مقام انکار این ثمره می فرمایند: «ضدّ عبادی مهمّ مانند صلاة به همراه ترک ضدّ اهمّ مانند ازاله نجاست، می تواند به صورت صحیح انجام شود و لو اینکه قائل به اقتضاء امر به شیء نسبت به نهی از ضدّ آن باشیم. زیرا ملاک فساد یک عبادت این است که فی نفسه و ذاتاً مبغوضیت داشته باشد ولی این ملاک در ضدّ عبادی مانند صلاة وجود ندارد، چون یا به اعتبار محبوبیت ضدّ اهمّ و اینکه ترک این ضدّ عبادی مقدمه انجام ضدّ اهمّ می باشد، مبغوض بالعرض است و یا ملازم با مبغوض بالعرض دیگر یعنی ترک اهمّ می باشد».

نقد بیان محقق اصفهانی «رحمة الله علیه»

ایراد این بیان از نقد بیان محقق نائینی «رحمة الله علیه» روشن می گردد. زیرا یا مراد ایشان از ملاک تقرب، مأمور به بودن است که این ضدّ عبادی مهمّ در فرض تراحم با ضدّ اهمّ امری ندارد، یا مراد ایشان از ملاک تقرب، محبوبیت است که این ضدّ عبادی محبوبیت نداشته و مبغوض بالعرض می باشد و یا مراد ایشان از ملاک تقرب، مصلحت ذاتی داشتن است که اگر چه این ضدّ عبادی برخوردار از چنین مصلحتی می باشد، و لکن بیان شد که مجرد وجود مصلحت در عمل نمی تواند ملاک تقرب باشد، چون زمانی عمل مقرب است که میان آن و امر ارتباط برقرار باشد و این ارتباط زمانی برقرار می شود که مولی به داعی ایجاد مصلحت ذاتی عمل به آن امر کرده و از مکلف اتیان آن را طلب نماید تا مکلف برای ارتباط با مولی و نزدیک شدن به او آن عمل را انجام دهد.

۱- ایشان در نهاية الدراية، جلد ۲، صفحه ۲۰۹ می فرمایند: «قد أشكلنا في محله - على اقتضاء المبغوضية المقدمية لفساد العبادة بناء على ما هو التحقيق عندهم- من أن موافقة الأمر والنهي المقدميين لا توجب قرباً ولا بعداً، ولا تقتضي ثواباً ولا عقاباً، فغاية ما يقتضيه طلب الترك المقدمي عدم طلب الفعل. وأجبنا عنه هناك: بأن المتقرب به وإن لم يكن في نفسه مبعداً، لكنه مقدمة للمبعد، ولا يمكن التقرب بما يكون مقدمة للمبعد، كما لا يمكن التقرب بالمبعد، إلا أنه مع ذلك لا يدفع المحذور هنا؛ لأن الفعل العبادي وإن كان مبغوضاً بالعرض لمحبوبية تركه المقدمي، لكن الفعل ليس مقدمة لمبغوض مبعداً؛ حتى لا يمكن التقرب بمقدمة المبعد؛ إذ لا يقول أحد بمقدمية فعل لترك ضده للزوم الدور.

نعم الفعل العبادي مبغوض عرضي ملازم لمبغوض عرضي، و هو ترك الأهم، و هو لا يمنع عن التقرب جزماً، و إلا لكان البحث عن المقدمية لغوا محضاً؛ لأن الملازمة المسلمة كافية في فساد العبادة؛ إذ المؤثر في فسادها حينئذ ملازمتها للمبغوض. فلا يصح التقرب بها، لا كونها مبغوضاً عرضياً».

بیان شیخ بهایی «رحمة الله علیه»

محقق نائینی و محقق اصفهانی «رحمة الله علیهما» به صورت ایجابی و با ادعای صحت ضد عبادی حتی بنا بر قول به اقتضاء امر به شیء نسبت به نهی از ضد آن، منکر ثمره مذکور شده اند، ولی شیخ بهایی «رحمة الله علیه» به صورت سلبی و با ادعای بطلان ضد عبادی، حتی بنا بر قول به عدم اقتضاء امر به شیء نسبت به نهی از ضد آن، منکر این ثمره شده است.

حاصل فرمایش ایشان علی ما فی هدایة المسترشدين^۱ این است که می فرمایند: «عمل عبادی زمانی به صورت صحیح قابل تحقق است که بتوان آن را با قصد قربت اتیان نمود و مراد از قصد قربت، قصد امتثال امر می باشد، لذا اگر امر آن برداشته شده باشد، امکان اتیان آن به صورت صحیح وجود ندارد. در ما نحن فیه، زمانی که ضد عبادی مهمّ مانند صلاة در مقابل ضدّ دیگری که اهمّ است مانند ازاله نجاست قرار بگیرد، لا محاله امر آن به دلیل مزاحمت، مرتفع می شود، لذا نمی تواند مکلف آن را به صورت صحیح امتثال نماید. بنا بر این برای حکم به بطلان ضدّ عبادی مهمّ، نیازمند اقتضاء امر به شیء نسبت به نهی از ضدّ آن و در نتیجه تعلق نهی به ضدّ عبادی مهمّ نمی باشیم تا اینکه فساد و بطلان ضدّ عبادی از ثمرات این بحث قرار داده شود».

نقد بیان شیخ بهایی «رحمة الله علیه»

بسیاری از علماء در صدد پاسخ از شیخ بهایی «رحمة الله علیه» بر آمده اند، بعضی از پاسخ ها مبتنی بر پذیرش ارتفاع امر ضدّ عبادی مهمّ و بعضی مبتنی بر عدم پذیرش ارتفاع امر ضدّ عبادی مهمّ می باشند و در هر یک از این دو گروه، دو شیوه از پاسخ دیده می شود، لذا در واقع مجموعه پاسخ ها به چهار پاسخ باز می گردند که اجمالاً به شرح ذیل می باشند:

بعضی مانند محقق ثانی «رحمة الله علیه» می فرمایند: «قصد امتثال امر ضدّ عبادی مهمّ در عین حال که مأمور به نیست، ممکن است».

بعضی مانند محقق خراسانی «رحمة الله علیه» می فرمایند: «اگر چه ضدّ عبادی مهمّ، امر ندارد، ولی ملاک دیگر تقرب یعنی محبوبيّت را دارا می باشد».

بعضی مانند امام «رحمة الله علیه» می فرمایند: «ضدّ عبادی مهمّ بدون نیاز به طریقه ترتّب، برخوردار از امر می باشد، لذا قابلیت اتیان به قصد امتثال امر را دارا می باشد».

بعضی دیگر می فرمایند: «ضدّ عبادی مهمّ در مقام مزاحمت با ضدّ اهمّ از طریق استناد به قاعده ترتّب، برخوردار از امر می باشد، لذا قابلیت اتیان به قصد امتثال امر را دارا می باشد». البته مسأله ترتّب موافقین و مخالفین بسیاری دارد کما سیأتی تفصیله ان شاء الله تعالی.

«و آخر دعوانا ان الحمد لله ربّ العالمین»